

NAĐMEĐER: TRAGEDIJA CRNE GORE KROZ ŠEĆANJE NA INTERNACIJU

5.

Prvi logoraši boravili su na ledini pod vedrim nebom

Piše: **Nenad STEVOVIĆ**, publicista i istraživač crnogorske dijaspore

FORMIRANJE LOGORA NAĐMEĐER

Nađmeđer je bio najveći logor u Austrougarskoj u kojem su od druge polovine 1916. do kraja oktobra 1918. godine u velikom broju internirani građani Crne Gore. Odlukom Ministarstva rata Austrougarske, formiran je u avgustu 1914. godine, na imanju grofa Kalnoki-ja na površini od 36 jutara zemlje. Njegov zvaničan naziv je bio Carski i kraljevski zarobljenički logor Nađmeđer. Prvi zatočenički logora su bili Srbi i manji broj crnogorskih ratnih zarobljenika i civila koji su internirani nakon pada Pljevalja 19. avgusta 1914. godine.

Kada je austrougarska vojska zarobila prve srpske vojnike i internirala prve srpske civile, dočerala ih je krajem avgusta 1914. godine na ledinu kraj varošice Nađmeđer. Logora nije bilo, ali je komanda logora postojala. Ona je na lice mjesta dočerala drvenu građu, bodljikavu žicu, eksere i alat kako bi obilježila pravce pružanja i dužinu logorske ograde. Kad je logor ograđen, u njemu još nije postojao ni jedan objekat, a logoraši su živjeli pod vedrim nebom. Prva baraka u logoru bila je stražarnica podignuta pored ulazne kapije, u kojoj je smještena logorska straža, ali nije bilo staza (ulica), zgrada, nastrešnica, baraka ili šatora za stanovanje, komunalnih objekata, prostorija za higijenu i drugih objekata predviđenih za život logoraša.

POD VEDRIM NEBOM

Pravoslavni vojni sveštenik Dušan Obradović, koji je službovao pri Austrougarskoj vojnoj komandi u Požonju, današnja Bratislava, i koji je održavao vjerske obrede za pravoslavne vjernike u okolnim garnizonima i logorima, u

Od 1938. do 1945. godine groblje u Nađmeđeru je oskrnavljeno, razgrađeno i oštećeno od strane mađarskih vlasti. Poslije 1945. Čehoslovačka je sačuvala i delimično uredila središnji dio groblja, da bi ponovo sa osamostaljenjem Slovačke, u vrijeme vlade Vladimira Mečijara, bilo oskrnavljeno tako što su na polovini groblja uklonjeni nadgrobni spomenici i obilježja, zasijana engleska trava i napravljen poligon za trening pasa

Zarobljenici koji su iz borbe došli izmučeni, morali su u logoru Nađmeđer da žive na otvorenom više od mjesec dana, goli, bos i odrpani, izloženi svim nepogodama, osobito kiši, koja je nekoliko nedelja netremice padala. Dok su barake podignute, ušlo se već u zimu, a dotle je veliki broj zarobljenika poumirao

Sprovođenje u internaciju

Ruski zarobljenici u Austrougarskoj, septembar 1914. godine

Veliki Medjer (Nađmeđer) na karti današnje Slovačke

svojim šećanjima vjerno je opisao život u logoru Nađmeđer:

„Najprije sam pošetio logor u Nađmeđeru, tik uz željezničku prugu i stanicu. Nalazio se na močvarnom zemljištu, ograđen bodljikavom žicom, a unutra silno blato i nečistoća. Na četiri čoška i u sredini nalazile su se drvene stražarnice (kule), u kojima su se nalazili mrki mađarski stražari neprijateljskog držanja sa puškama na gotovs. U logoru nije bilo ni jedne barake, daske ni klupe. Ne imadahu ni slame, apsolut-

no ničega, nego samo silno blato i vodu pod sobom. Zarobljenici su bili izloženi nepogodama: kiši, vjetru, suncu i dr. Odjeća i obuća na njima bila je pocijepana ili potpuno poderana u mnogog. Što je na njima boljeg i vrijednijeg bilo, to su sa njih „kulturne“ Švabe i Mađari oteli i skinuli. Bila je to strašna slika bijede i ropstva pod nemilosrdnim neprijateljem. U logoru je bilo oko 3.000 zarobljenika, koji su se nalazili u karantinu, pa je ulaz kod njih bio zabranjen... Zarobljenici koji iz borbe dođoše izmučeni,

moraše u logoru da žive pod vedrim nebom više od mjesec dana, goli, bos i odrpani, izloženi svim nepogodama, osobito kiši, koja je ođe nekoliko nedelja netremice padala... Dok se barake podigoše, ušlo se već u zimu, a dotle je veliki broj zarobljenika poumirao... Vjerski obred sam držao u drvenoj baraci, koja se nalazila ispred bodljikave žice... Na molitvi su svi došli i stali ispred drvene barake sa unutrašnje strane žice. Večernje je održano u prisustvu jednog austrougarskog oficira. Trenutak je bio dirljiv: crkva je bila stražarnica, časna trpeza drveni sto, a na njemu dvije svijeće i drveni krst. Zarobljenici su stajali u blatu i gledali mene (sveštenika) kroz bodljikavu žicu. Služba je vršena pred nebeskim svodom, bez zaklona...“

POGREŠNA PROCJENA

Austrougarska procjena toka, dužine i ishoda rata bila je pogrešna, pa su njene vlasti sa velikim zakašnjenjem shvatile da logoraši moraju zimu 1914/15 provesti u logoru. Ubrzano je počela izgradnja

baraka i stvaranje elementarnih uslova za smještaj logoraša. Logor se u međuvremenu popunjavao i ruskim vojnicima i interniranim civilima iz Ukrajine. Do kraja 1914. godine podignuto je i useljeno 20 identičnih baraka, dužine 40, širine 10 i visine 5 metara. Naredne godine podignuto je još 16 baraka. U punom smještajnom kapacitetu, logor je mogao primiti 10.000 ljudi. Izgrađene su i barake za komandu logora, kuhinju, trpezariju, bolnicu, mrtvačnicu, zatvor, a nešto kasnije i baraka za kulturno-prosvjetni rad.

ZAROBLJENIČKO GROBLJE

Nađmeđer je bio jedan od većih logora u Austrougarskoj i imao je funkciju stalnog i prolaznog logora. Često su logoraši prebacivani u druge logore da bi se oslobodio prostor za nove, ili su upućivani u radne logore širom monarhije, na rad u fabrikama, rudnicima, poljoprivrednim dobrima, na italijanski front u Tirolu, na ruski front u Pripjatskim močvarama, na šeću drva u Karpaticima.

U zimu 1914. godine na površini od 1.362 m² formirano je zarobljeničko groblje koje se sastajalo od tri dijela. U prvom i ujedno najvećem dijelu sahranjivani su Srbi i Crnogorci, u drugom Italijani, a u trećem Rusi, Rumuni, Ukrajinci i drugi narodi. Groblje je uređene forme i mrtvi su sahranjivani u grobnice, većinom masovne, koje su svrstane u 31 red.

VELIKA SMRTNOST

Nađmeđer, Boldagasonji Nežider, zbog lokacije na podvodnom terenu i teških klimatskih prilika, važili su za najteže logore za internirce. Vrlo slaba i nezdrava ishrana, nehumano postupanje prema logorašima i nedostatak zdravstvene zaštite prouzrokovali su veliku smrtnost. Najviše se umiralo od dizenterije i zapaljenja pluća. U Nađmeđeru je 75 odsto interniranih bilo oboljelo od pluć-

U logoru isprva nije bilo ni jedne barake, daske ni klupe, ni slame. Apsolutno ničega, nego samo silno blato i voda. Zarobljenici su bili izloženi nepogodama: kiši, vjetru i suncu. Odjeća i obuća na njima bila je pocijepana ili potpuno poderana. Što je na njima boljeg i vrijednijeg bilo, to su sa njih „kulturne“ Švabe i Mađari oteli i skinuli

ne tuberkolozе.

Komandant logora u Nađmeđeru je bio pukovnik njemačkog porijekla Ferenc Valner, a njegov zamjenik Mađar, kapetan Erne Benedikt. Među članovima oficirskog kora bili su i poručnik Andor Hajagoš, potporučnici Šandor Kiš, Laslo Lukač, Lajoš Nađ, Janoš Rak i rezervni poručnik Jožef Andor. Jedno vrijeme u logoru su službovali u potpukovnik Adolf Vajs, poručnik Đula Štraus, kao i ljekar puka dr Laslo Sekelj.

SKRNAVLJENJE

Logorsko groblje Nađmeđera, sa malom podignutom kapealom, čuvano je i održavano sve do 1938. godine, kada je pod pritiskom nacističke Njemačke, bečkom arbitražom ova teritorija prešla u ruke Mađarske. Od 1938. do 1945. godine groblje je bilo oskrnavljeno, razgrađeno, rastureno i oštećeno od strane tadašnjih mađarskih vlasti, ograde, većina spomenika i krstača su uništeni, a čuvar proćeran. Poslije Drugog svjetskog rata Čehoslovačka je podizanjem nove ograde sačuvala i delimično uredila središnji dio groblja, da bi ponovo sa osamostaljenjem Slovačke, u vrijeme vlade Vladimira Mečijara, bilo oskrnavljeno tako što su na polovini groblja uklonjeni nadgrobni spomenici i obilježja, zasijana engleska trava i napravljen poligon za trening pasa, na sramotu potomaka sahranjenih logoraša, zemlje domaćina i cijelog svijeta.

565 CRNOGORACA

Na logorskom groblju u Nađmeđeru u periodu od 20. septembra 1914. godine do 31. oktobra 1918. godine sahranjeno je 5.883 logoraša u 2.183 groba, od toga 565 Crnogoraca. Prvi sahranjeni logoraš iz Crne Gore je bio Jovo Babić iz Pljevalja, koji je preminuo 25. decembra 1914. godine, a posljednji Ljubomir Babović iz sela Konjuha, preminuo 19. decembra 1918. godine.

(Nastavlja se)

Zarobljeni Crnogorci 1916. godine